

JAKOB RIGLER

BREZNICA PRI ŠT. JAKOBU V ROŽU (FRIESSNITZ; OLA 147)

1. INVENTAR

1.1. *Vokalizem*

1.11. Dolgi vokalizem

i:
e:
e:
a:
 u:
 ø:
 o:

1.12. Kratki vokalizem

i
e
e
a
 u
 ø
 o
 a

Glede ø glej 2.12.

1.13. V neakcentuirani vzglasni poziciji nastopajo kot silabemi tudi [ɹ], [l], [ŋ], ki pa jih imamo lahko za pozicijske variante zvočnikov in ə. V internih akcentuiranih zlogih imamo zveze ə+zvočnik lahko za nekakšne diftonge, ker se akcentsko po svoje obnašajo; glej 2.31.

1.2. *Konsonantizem*

1.21. Zvočniki

w
l
j
 m
 n
 r

1.22. Nezvočniki

p	b	f
t	d	
c	s	z
č	š	ž
(k)	(g)	x
?		h

Glede k in g glej 2.223.

1.3. Prozodija

- 1.31. Akcent ni vezan na določeno mesto v besedah.
- 1.32. Govor pozna kvantiteto (v akcentuiranih zlogih). V zlogih več kot drugem proti začetku besede je kvantiteta pogosto nesigurna (zlasti v tipu dáwatə 'delati'); prim. še 2.11, 3.322 in 3.323. Prav tako je težko določljiva kvantiteta v zvezi o:+u.
- 1.33. Razen na kratkih vokalih v zadnjem zlogu pozna govor tudi tonemsko akcentuacijo (cirkumflektirano in akutirano). V nekaterih primerih (zlasti v tipu zálano, dóroje 'dobro je') je tonem nesiguren in težko določljiv; glej še 3.333.
- 1.34. Iz povedanega sledi, da inventar prozodemov vsebuje štiri akcente (V:, V:, V, V), od katerih sta zadnja dva na zadnjem ozziroma edinem zlogu nevtralizirana ('V), in neakcentuirano kračino (V). (Glede neakcentuirane dolžine glej 2.11.)

2. DISTRIBUCIJA

2.1. Vokalizem

- 2.11. Dolgi vokali nastopajo pod akcentom lahko v vseh pozicijah; v neakcentuirani poziciji pa nastopa samo [a:], in sicer le v izglasju gen. sg. pridevniške sklanje (stà:ra: 'starega'), kar bi lahko razložili tudi kot varianto k a+a, kar se variantno, zlasti v akcentuirani poziciji, res lahko tudi še sliši (nja'a 'njega'). V vzglasju nastopajo dolgi vokali razen /a:/ le v tujkah (pri starih domačih besedah so starejše ali novejše proteze).
- 2.12. Kratki vokali so lahko akcentuirani ali neakcentuirani. V vzglasju razen /a/ in [u] kot variante k /w/ ne nastopajo; izjema so tukje. Kratki /a e ə i u/ ne nastopajo pred istozložnim /j/ in /w/. /e/ nastopa v poakcentski poziciji samo v izglasju, v predakcentski poziciji pa sta /e/ in /e/ pozicijsko omejena glede na sledeči zlog (glej 3.12 pri /e/ in /e/), tako da /e/ in /e/ nastopata v enakih pozicijah samo v izglasju. Za začetnim j se /ə/ včasih nagiba proti [ɛ] ali [i]. Namesto za zvočnikom se ə (nastal po redukciji iz i, u) pojavlja navadno pred njim — dərží:na. /ø/ nastopa le pod akcentom in le v najnovejših tujkah, zato je problematično, če spada v sistem dialekta.
- 2.13. [ɹ], [l], [ŋ] nastopajo samo v vzglasju in ne ob vokalih.

2.2. Konzonzantizem

2.21. Zvočniki

- /w/ nastopa kot [w] pred vokali, medtem ko ima ne pred vokalom varianto [v], ki lahko, kadar ni za vokalom, redko alternira z [u] (nejasno je, kako je v tej poziciji z asimilacijo na nezveneči nezvočnik).
- /j/ ima ne pred vokalom varianto [j], razen tega že [j] sam ni izrazito spirantičen.
- /n/ ima varianto [ŋ] samo pred k, g v najnovejših tujkah, pred ŋ in h je [n].

2.22. Nezvočniki

- 2.221. Po zvenečnosti se nezvočniki (razen ŋ in h) prilagajajo sledečemu nezvočniku, v izglasju pa zvenečim nezvočnikom pojema zven.
- 2.222. /h/ ne nastopa pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju, ampak tam alternira s /x/.
- 2.223. k in g sta zelo redka (k še bolj kot g); ker nastopata le v najnovejših tujkah in onomatopejah, je problematično, če spadata v sistem dialekta.
- 2.23. Podvojeni konzonzanti (ki nastopijo zaradi vokalne redukcije in na morfemski meji) se lahko izgovarjajo podaljšano — s:astró: 's sestro', wi:t:e 'vidite'.

2.3. Prozodija

- 2.31. Omejitev glede akcentskega mesta ni; le pri samih kratkih vokalih nastopa akcent na predzadnjem zlogu le v skupinah ə+zvočnik (glej še 1.13), v najnovejših tujkah in pri glagolih tipa žremo (glej 3.312). Akcent je lahko na dolgem ali kratkem vokalu.
- 2.32. Dolgi vokali nastopajo le pod akcentom. Glede neakcentuiranega [a:] v gen. sg. pridevniške sklanje gl. 2.11. Distribucija dolgih in kratkih vokalov glede na mesto v besedi ni omejena.
- 2.33. Na akcentuiranih kratkih vokalih v zadnjem (ali edinem) besednem zlogu ni tonemskih opozicij.

3. IZVOR

3.1. Vokalizem

3.11. Dolgi vokalizem

- i: ← i: — si:n, zí:ma
- ← akcentuiranega i v predzadnjem zlogu — lí:pa

- ← ē: — zwí:zda, žlì:b, lí:tas
 ← e: v nekaterih primerih — ji:zaro, ni:besa
- u: ← u: — ?lú:č
 ← akcentuiranega u v predzadnjem zlogu — bú:?ou
 ← o: — mù:st, wə?ù:, nú:x (gen. pl.)
- é: ← akcentuiranega é v predzadnjem zlogu — smré?a
 ← akcentuiranega e v predzadnjem zlogu (včasih sploh nezadnjem, glej 3.322) — pé:?ou, mé:lam
 ← e: (v večini primerov) — pè:č, šè:st, bøčè:wa
- ø: ← akcentuiranega o v predzadnjem zlogu (včasih sploh nezadnjem, glej 3.322) — ?ø:ža, wø:la, nò:søm
- e: ← è: — pè:st, dasè:t, tré:se, po?lé:?øntø
 ← akcentuiranega è v predzadnjem zlogu (včasih sploh nezadnjem, glej 3.322 — dé:tala)
 ← ø: — dè:n, wè:s
 ← akcentuiranega ø v predzadnjem zlogu — mé:ša
- ø: ← ø: — mó:ž, hò:s, wobrò:č, mó:?a
 ← akcentuiranega ø v predzadnjem zlogu — hó:ba
 ← i: in i skupaj z /w/ (o:+u; vendar je težko določiti, ali je o v tej poziciji dolg ali kratek, glej še 1.32) — wò:uk, wó:una
- a: ← a: — pà:uc, hwá:wa
 ← akcentuiranega a v predzadnjem zlogu — žá:ba, wrá:na

3.12. Kratki vokalizem

Tu so povsod izvzeti akcentuirani vokali v predzadnjih (včasih sploh nezadnjih, glej 3.322) zlogih iz izhodiščnega sistema (to pri posameznih vokalih ni posebej navedeno), ki so prešli v dolgi vokalizem.

- i ← ø + istozložnega j (oboje različnega izvora, glej pri /ø/ in /j/) v kratkih akcentuiranih zlogih, včasih tudi v neakcentuiranih — wo'hin 'ogenj', ?éxina (poleg ?éšena) 'kuhinja'
 ← v redkih primerih analogično vnesenega i: v neakcentuirano pozicijo — sinà:mø (poleg sì:namø instr. pl.), swinè:
 ← v nekaterih novejših tujkah — ó:pšit 'Abschied'
- u ← v redkih primerih analogično vnesenega u: v neakcentuirano pozicijo — drujá: 'drugega'
 ← v končnici -umø pri pridavnikih in zaimkih
 ← v nekaterih novejših tujkah — šwí:gaRmütør
 Glede u kot variantø k /w/ glej 2.21.

- è ← e, è, če je v naslednjem zlogu sedanji /ɛ/ oz. /e:/ ali /ə/ (oz. pred [u] o), ki je nastal iz i — leté:tə, węs̄'le, nę'stə, pá:mętə (gen. sg. k nom. pá:mat), žę'nou 'ženil'
- ← e, è, če navadno v poziciji pred nekdanjim palatalnim konzonantom — węs̄'le, pó:stęl
- ← neakcentuiranega o, e v poziciji pred wi — bá?ęuna 'bukovina', pà:ięcęuna
- ← akcentuiranega a pred i v zadnjem zlogu — ?'Ręj
- ← raznih kratkih vokalov + istozložnega j (različnega izvora, glej pri /j/) — žRę:bę 'žrebej, žrebček', mjà:u?ęne 'mjavkanje', dbà:nęst 'dvajnst', pwá:częte 'plačajte'.
- ø ← v najnovejših tujkah pod kratkim akcentom — à:izblò?, šwí:gar-tóxtəR
- ə ← ə — 'pəs, stəz'da 'steza'
- ← i — 'nəč, nō:sə, jəmə: 'ime', sləšatə 'slišati'
- ← u — ?o'żəx, wə'še 'uho', ?s̄s̄ena 'kuhinja', dərži:na (glej 2.12)
- ← neakcentuiranega ɿ (če ni bil možen vpliv akcentuirane pozicije) — á:uþbə?o 'jabolko'
- ← ɿ: in ɿ skupaj z /R/ (ə+R, v akcentuiranem vzglasju R+ə), glej še 3.13 in 1.13
- ← v posameznih primerih raznih neakcentuiranih vokalov — də'buł 'debel', pə'to? 'potok'
- e ← e, è, če v izglasju
- ← e, è, če je bil v naslednjem zlogu ozki vokal, z izjemo tistih primerov ki so se nadalje razvili v /e/ (glej pri /ɛ/ — peretní:ce, senù:, besl:da)
- o ← o, ø — 'mol, ?opí:to, nawú:mnost, ža'wod 'želod', Rø:ó: (instr. sg.), na Rø:ø
- ← različnih vokalov v poziciji pred istozložnim [u] (različnega izvora, glej pri /w/) — ?o'toł 'kotel', p'rōu 'prav', u'boł 'ubil', də'buł 'debel', dę:wou 'delal', użi:hnuł 'dvignil'
- a ← a
- ← neizglasnih e, è, če ni bilo v naslednjem zlogu ozkega vokala ali palatalnega konzonanta (v poakcentskih zlogih pa včasih tudi v tej poziciji) — ja'lən 'jelen', wo'rax, pa're 'pero', žra'bəc, pá:mat, dáwatə 'delati', wádatə 'vedeti', dé:tala
- ← o v posameznih primerih — lì:tas 'letos'
- 3.13. [R] ← vzglasnega neakcentuiranega ɿ — ʂ̄z̄i: (poleg 'Røž')
- ← po redukciji vokala za vzglasnim R — ʂ̄'man 'rumen'
- [i] ← po redukciji vokala za vzglasnim I — ɿd̄i: 'ljudje'
- [ŋ] ← po redukciji vokala za vzglasnim n — ɳd̄é:la

3.2. Konzonantizem

3.21. Zvočniki

Zvočniki /w j m n/ so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

w ← l, če ni bil pred prednjim vokalom (in verjetno tudi pred j, vendar v gradivu ni primerov z neasimiliranim lj)

← kot protetični glas (pred o, u) — wo'hin 'ogenj', wə:ù:, wo'hoù, wú:sta

← ſ: in akcentuiranega ſ skupaj z /o:/ (o: + ū) — wò:ū?

j ← g pred prednjim vokalom (vendar se že analogično odpravlja) — nojè:

← n po vokalu skupaj z /n/ (j+n) (kolikor se ni z vokalom asimiliral)

← n na začetku pred vokalom skupaj z /n/ (n+j) (kolikor se ni z vokalom asimiliral) — njá: 'njega', njò: (in asimilirano ní:wa)

← kot protetični glas (pred i) — ji:šče, jehrà:m se

l ← l pred (nekdanjim) prednjim vokalom (za pozicijo pred j glej pri /w/) — lí:pa, lah'wa 'legla'

← ſ

← primarne skupine tl, dl, razen v opisnem deležniku, kjer je tl, dl ohranjen — wí:le, ší:wo 'ſilo'; plé:tł, pá:dwa

r ← r

← ſ: in ſ skupaj z /ə/; podrobnejše glej pri /ə/

n ← n za konzonantom ter skupaj z /j/ za vokalom (j+n) in na začetku pred vokalom (n+j) — wù:na 'luknja', ?oín, njá: 'njega'

3.22. Nezvočniki

Nezvočniki, razen k in g, so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

č ← t

← k pred prednjim vokalom (vendar se že analogično odpravlja) — čí:soù, ročè:

š ← x pred prednjim vokalom (vendar se že analogično odpravlja) — ší:tro, strè:še

← x pred č (oboje lahko novejše) — ščè:ra 'hči', te mè:ščè 'mehki'

k ← v najnovejših tujkah in onomatopejah — à:žblök; kù:kuk

g ← v najnovejših tujkah (tudi iz slovenskega knjižnega jezika) in onomatopejah — gà:d, i:gra, bulgá:r, mé:sing, šwí:garfó:tər; gà:ga

x ← g pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju

← k pred t ali k — xtù: 'kdo' (z možnostjo analogičnih posplošitev — məxè:? proti wa?'tə)

- ? ← k
 h ← g (razen pred nezvenečimi nezvočniki in v izglasju)
 ← v tujkah za nemški pridihnjeni h — há:məR
 ← redko kot protetični glas — há:mpaz (nem. Amboss)
 Glede asimilacij po zvenečnosti glej 2.221 in 2.222.

3.3. Prozodija

- 3.31. Akcentsko mesto je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
- 3.311. Če je zlog, na katerem je bil kratki akcent, zaradi vokalne redukcije postal predzadnji, je akcent navadno premaknjen na zadnji zlog — mat'ca 'matica'.
- 3.312. Če se oksitonskemu tipu pri kratko akcentuiranem glagolu v sedanjiku ali pridevniku v moškem spolu ednine končnica v fleksiji podaljša ali se beseda s končnim kratkim akcentom tesno poveže z enklitiko, gre akcent na začetek, le če je na začetku prefiks, lahko tudi na predzadnji zlog (glede kvantitete in tonemskosti glej 3.323 in 3.333) — báramo 'beremo', zálano 'zeleno', dóroje 'dobro je', žrámo, wotprámo ~ wótpramo 'odpremo' (k ba'-ram, za'lan, do'ro, ž'ram, wotp'ram).
- 3.32. Kvantiteta je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
- 3.321. Dolgi so vokali, ki so bili kratki akcentuirani v predzadnjem zlogu — lí:pa, smré:?a, ?ó:ža.
- 3.322. V prvotnih kratkih akcentuiranih zlogih bolj proti začetku od predzadnjega so v nekaterih primerih tudi podaljšave (dé:tala ipd.), v drugih regularnih primerih pa je (zlasti pri a) kvantiteta težko določljiva, vendar najbrž kratka (tudi vokalni refleksi so taki kot v kratkih zlogih) — dáwatə 'delati', hládatə, hládawa 'gledala', slžsatə 'slišati', béstərca 'Bistrica', bá?ěuna 'bukovina'.
- 3.323. Včasih je nesigurna kvantiteta tudi pri vokalih (zlasti o), ki so prišli pod akcent po točki 3.312.
- 3.33. Tonematika je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
- 3.331. Akutirani so vokali, ki so se podaljšali — lí:pa, ?ó:ža, dé:tala.
- 3.332. Akutirani so kratki vokali v zlogih bolj proti začetku od predzadnjega, ki so bili že v izhodiščnem sistemu akcentuirani — dáwatə.
- 3.333. Vokali, ki so prišli pod akcent po točki 3.312, so navadno cirkumflektirani (báramo, zálano), zlasti pri tipih dóroje 'dobro je' in žrámo tudi akutirani. Vendar je pri teh premaknjenih akcentih tonem nekoliko nesiguren in težko zanesljivo določljiv.
- 3.4. Izguba glasov
- 3.41. Vokalna redukcija, ki je pri kratkih i in u napredovala do ə, pripelje samo v izjemnih primerih do popolne izgube neakcentuiranega glasu ə (iz i, u, ə), saj se ohranja celo končni ə (iz i) v infinitivu. Precej redno se izgubi vokal

v neakcentuiranih sufiksih -ica, -ina, vendar v težjih konzonantskih skupinah tudi tu ne (*swá:mca, ɻá:uca, podwá:sca, b̥ɻéuna; xwastē:ɻéca* 'lastovica', *Ró:ɻéca*), dalje redno (v mejah izgovorljivosti) tudi glagolska pripona i in velelniško obrazilo i, če nista v zadnjem zlogu (*nó:sjo, xó:djo, wí:t:e* 'vidite', *cí:ptə* 'cepiti', *prá:ulə*, *bó:t:e* 'bodite'), in najbrž tudi neakcentuirani u v priponi uje (v gradivu so samo primeri, v katerih je bil u analogično vnesen v infinitiv in tam izgubljen). Pogosto se izgubi tudi ə v sufiksru -ec, če je za zvočnikom (*tə?á:uc* 'tkalec', *səjá:uc*). V internih zlogih pride včasih do izgube v posameznih, ne točno opredeljivih primerih səxu: ~ sxù:, tə'ma ~ redko t'ma, m̥l:xəno ~ m̥l:xno) ipd.

- 3.411. Kadar bi zaradi izgube vokala (npr. v sufiksru -ica ipd.) prišel zvočnik, ki je za konzonantom (za vzglasje glej 3.13) v pozicijo pred konzonant, se pred zvočnikom pojavi ə (*sù:nčənca, dərží:na*).
- 3.42. Konzonanti se izgubljajo le izjemoma v posameznih primerih; za skupino tl, dl pa primerjaj 3.21 pri /l/.